

Polska na tle
historycznych podziałów
przestrzeni europejskiej

Janusz T. Hryniewicz

Polska na tle historycznych podziałów przestrzeni europejskiej

oraz
współczesnych przemian
gospodarczych,
społecznych
i politycznych

Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
Warszawa 2015

Recenzja:
prof. dr hab. *Grzegorz Grzelak*

Redaktor prowadząca:
Anna Raciborska

Redakcja i korekta:
Magdalena Pluta

Projekt okładki:
Katarzyna Juras

Copyright © 2015
by Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.

Publikacja dofinansowana przez
Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych
Uniwersytetu Warszawskiego EUROREG
oraz Rektora Uniwersytetu Warszawskiego

ISBN 978-83-7383-738-6

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
ul. Wiśłana 8, 00-317 Warszawa
tel./fax 22 692 41 18, 22 826 59 21, 22 828 93 91
dział handlowy: jak wyżej, w. 105, 108
e-mail: info@scholar.com.pl
www.scholar.com.pl

Wydanie pierwsze
Skład i łamanie: WN Scholar (*Jerzy Łazarski*)
Druk i oprawa: Mazowieckie Centrum Poligrafii, Marki

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie: uzasadnienie wyboru problematyki	15
 1. Intelktualna tradycja Europy	
a współdziałanie zbiorowe	19
Wstęp	19
Sekularyzacja epistemologii	19
Kartezjanizm a nauki społeczne	29
Kartezjański ideał kulturowy a praktyka społeczna	34
Kartezjański ideał kulturowy a współdziałanie zbiorowe	39
Ograniczenia mocy sprawczej kartezjańskiego ideału kulturowego dla współdziałania zbiorowego	43
Kartezjanizm a osobowość	45
Przyszłość kartezjańskiego ideału kulturowego. Postmodernizm i druga modernizacja	50
Podsumowanie	57
 2. Historyczne źródła polskiej kultury organizacyjnej	
w kontekście europejskim	59
Metody analizy	59
Max Weber i religijne źródła kapitalizmu	60
Emile Durkheim a związek między instytucjami religijnymi i zachowaniami społecznymi	69
Specyfika wschodnioeuropejskiego kompleksu gospodarczego	73
Rozwój i regres społeczno-gospodarczy ziem polskich w perspektywie procesów długiego trwania, do 1795 roku	78
Epoka rozbiorowa a zjawiska zróżnicowania i trwałości polskiej kultury gospodarczej	83

Epoka komunistyczna – rewitalizacja folwarcznego dziedzictwa i wnioski co do trwałości prastarych archetypów	84
Kolektywizm rodzinno-koleżeński	
a zachowania współczesnych Polaków	87
Kolektywizm i indywidualizm etyczny	87
Grupy rodzinno-koleżeńskie	88
Grupy rodzinno-koleżeńskie a współdziałanie zbiorowe ..	91
Postawy ekonomiczne	92
Postawy moralne	93
Postawy wobec innych obywateli	93
Orientacje osobowościowe w sferze poznawczej i emocjonalnej	94
Przesłanki długofalowej trwałości strukturalizacji koleżeńsko-rodzinnej i jej wpływu na zachowania społeczne	96
Współczesne manifestacje procesów długiego trwania w Europie. Katolicy–protestanci, wschód–zachód i północ–południe	97
Europa katolicka i protestancka – tendencje ujednolicające i trwałość różnic	97
Północ–południe	105
Wschód–zachód	107
Podsumowanie	110

3. Gospodarka oparta na wiedzy. Dynamika wzrostu i przesłanki kryzysu oraz miejsce Polski

w tych procesach	112
Deindustrializacja. Wstęp do budowy nowej gospodarki	112
Osobliwości gospodarki opartej na wiedzy	113
Dynamiczny rozwój nowej gospodarki	118
Sfera B + R	119
Technologie informacyjno-komunikacyjne	119
Biotechnologia	121
Nanotechnologie	122
Bankowość inwestycyjna	123
Technologie związane z ochroną środowiska przyrodniczego	125
Dynamika wzrostu nowej gospodarki na tle dynamiki rewolucji przemysłowej	129

Tradycyjne potrzeby nowej gospodarki	
i światowy system finansowy	131
Nowa gospodarka i klasyczny kryzys	134
Miejsce Polski w globalnej gospodarce opartej na wiedzy	137
Strategie rozwojowe – dotychczasowe doświadczenia ...	137
Związek sfery B + R z rozwojem gospodarczym	
– metody pomiaru	138
Od czego zależy efektywne wspieranie rozwoju	
gospodarczego przez sferę B + R?	141
Polska sfera B + R – strukturalne i kulturowe przesłanki	
relatywnego regresu	148
Rekomendacje	153
Podsumowanie	155

4. Zmiany struktury społeczno-zawodowej, identyfikacji klasowych oraz pozycji w procesie pracy towarzyszące deindustrializacji i tworzeniu się gospodarki opartej na wiedzy

na wiedzy	157
Wstęp, pytania badawcze	157
Gospodarka oparta na wiedzy a struktura	
społeczno-zawodowa	159
Identyfikacje klasowe	163
Zmiany środowiska pracy	165
Podsumowanie	168

5. O potrzebie wspólnej europejskiej polityki przemysłowej

przemysłowej	170
Polityka przemysłowa a polityka gospodarcza	170
Nowy światowy podział pracy i jego następstwa	
dla europejskiego rynku pracy	172
Nowe spojrzenie na rachunek korzyści i kosztów offshoringu	
w USA i Europie	176
Reakcje rządów, opinii publicznej i instytucji europejskich	
na zbyt szybką deindustrializację	179
Prawdopodobne następstwa realizacji narodowych strategii	
obrony przemysłowych miejsc pracy	182
Wspólna europejska polityka przemysłowa. Misja i strategiczne	
obszary aktywności	186

Wspólna polityka przemysłowa w kontekście europejskiego rynku przemysłowego	192
Przewidywane korzyści z wdrożenia wspólnej europejskiej polityki przemysłowej	196
Podsumowanie	198
6. Centrum–peryferie. Stara teoria w nowych czasach	199
Wstęp	199
Teoria centrum–peryferie	199
Hipotezy	204
Deindustrializacja i „fabryki świata”. Procesy i wyroby centralne oraz peryferyjne	205
Geopolityczne następstwa procesów deindustrializacji i reindustrializacji	207
Światowy system finansowy	209
Geopolityczne następstwa funkcjonowania rynków finansowych	211
Światowy system finansowy a nowe procesy centralne i produkty wiodące	215
Bezpośrednie korzyści i straty z uczestnictwa w międzynarodowych stosunkach gospodarczych	218
Dopasowanie teorii centrum–peryferie do globalnej gospodarki opartej na wiedzy	220
Podsumowanie	223
7. Światowe przywództwo USA i pozycja Europy Wschodniej. Diagnostyka i prognoza	225
Wstęp	225
Sposoby interpretacji pozycji hegemonu globalizacji	225
Źródła mocy geopolitycznej: gospodarka, struktura, sieć	226
<i>Pax Britannica</i> i <i>Pax Americana</i> oraz wnioski służące określeniu gospodarczych źródeł mocy geopolitycznej	231
Przewidywane tendencje	241
Dwie metody stawiania się potęgi geopolitycznej	244
Miejsce Europy Wschodniej w <i>Pax Americana</i> a interes narodowy i globalny USA	247
Zasoby energetyczne a geopolityka w <i>Pax Americana</i>	251
Podsumowanie	259

8. Interakcje gospodarki i polityki w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Ideologie partyjne i korporatyzm a strategie gospodarcze	260
Wstęp	260
Klasyfikacje ideologiczne partii politycznych i wykorzystane bazy danych	261
Różnice ideologiczne a strategie gospodarcze w państwach demokratycznych	261
Metodologiczny status <i>partisan theory</i> oraz sposób jej dalszego wykorzystania jako teorii reprezentacji zbiorowych interesów ekonomicznych przez partie i ich rządy	266
Różnice ideologiczne a strategie gospodarcze w państwach demokratycznych Europy Środkowo-Wschodniej w świetle <i>partisan theory</i> oraz hipoteza 1.	271
Partie polityczne a zaawansowanie reform gospodarczych oraz hipotezy 2. i 3.	275
Korporatyzm	276
Znaczenie związków zawodowych we współczesnym korporatyzmie oraz hipotezy 4. i 5.	279
Czy różnice ideologiczne rządów współwystępują z różnymi wskaźnikami stanu gospodarki? (weryfikacja hipotezy 1.)	281
Partie polityczne a zaawansowanie reform gospodarczych (weryfikacja hipotez 2. i 3.)	282
Potencjalna moc związków zawodowych a zaawansowanie reform gospodarczych (weryfikacja hipotezy 4.)	283
Korporatyzm, partie polityczne a polityka gospodarcza (weryfikacja hipotezy 5.)	284
Podsumowanie	285
 9. Prawa człowieka	
w międzynarodowym kontekście kulturowym	287
Wstęp	287
Prawa człowieka jako element międzynarodowego systemu prawnego	287
Równoważność kultur a międzynarodowa praktyka polityczna	289
Prawa człowieka: uniwersalizm czy partykularyzm kulturowy?	296

Prawa człowieka a Organizacja Narodów Zjednoczonych:	
współczesne interpretacje i kontrowersje	301
Alternatywne definicje i regulacje praw człowieka	304
Prawa człowieka i wielokulturowość:	
uniwersalizm spektakularny	306
Prawa człowieka w zróżnicowanym	
kulturowo kontekście międzynarodowym:	
od suwerenności do współzależności	308
Podsumowanie	310

10. Polityka wielokulturowości. Zjawiska towarzyszące i przesłanki niepowodzenia oraz wnioski dla Polski	312
Wstęp	312
Wielokulturowość jako polityka społeczna	312
Dualizm prawny. Wielokulturowość i prawa człowieka	
w warunkach dużego dystansu kulturowego	314
Wielokulturowość a integracja społeczna	318
Wielokulturowość a samoizolacja i dyskryminacja	321
Zmiany obyczajowe i konwersje na islam	324
Przesłanki postaw antyimigranckich i wzrost popularności	
skrajnych ruchów politycznych	327
Ekonomiczne aspekty migracji a dystans kulturowy	330
Zawodność etycznych i naukowych podstaw polityki	
wielokulturowości	333
Fiasko polityki wielokulturowości a paradygmat równoważności	
kultur	336
Wnioski dla Polski	340
Podsumowanie	343

11. Społeczeństwo ryzyka.	
Teoria, model, analiza krytyczna	345
Wstęp	345
Teoria społeczeństwa ryzyka na tle innych podobnych	
konceptji	345
Model społeczeństwa ryzyka	351
Przykłady pokazujące, że wiedza naukowa nie zawsze daje	
dobre podstawy do przewidywania zagrożeń towarzyszących	
globalnej gospodarce opartej na wiedzy i bywa dość	
zawodnym zapleczem decyzyjnym dla rządów i ludzi	356

Na czym polega uzależnienie nauki od sił rynkowych i jak się to ma do wzrostu zagrożeń? (weryfikacja pierwszej cechy społeczeństwa ryzyka)	360
Czy w społeczeństwie ryzyka obserwujemy większy nacisk na zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa i czy towarzyszy temu większy nacisk opinii publicznej i rządów na przewidywanie zagrożeń? (weryfikacja drugiej i trzeciej cechy społeczeństwa ryzyka)	361
Czy w społeczeństwie ryzyka psychiczny komfort życia ludności jest relatywnie mniejszy niż w społeczeństwie przemysłowym? (weryfikacja czwartej cechy społeczeństwa ryzyka)	363
Czy społeczeństwu ryzyka towarzyszą wzrost cierpienia psychicznego i relatywnie większe współczynniki samobójstw? (weryfikacja piątej cechy społeczeństwa ryzyka)	371
Podsumowanie	373

12. Gospodarka i osobowość

w epoce przełomu postindustrialnego	375
Wstęp	375
Kultura, gospodarka, osobowość	375
Gospodarcze uwarunkowania kształtowania się osobowości w epoce kapitalizmu przemysłowego	378
Na czym polegają zmiany związane z tworzeniem się gospodarki opartej na wiedzy (nowej gospodarki) i jak zmieniają się role pracownicze?	382
Czy wraz z przemianami gospodarczymi i społecznymi następują zmiany osobowościowe?	383
Czy postindustrialnym zmianom ekonomicznym i społecznym towarzyszy wzrost napięć psychicznych?	387
Na czym polega osobowość neurotyczna nowych czasów?	388
Podsumowanie	391

13. Nierówności dochodów

a rozwój gospodarczy w państwach OECD	392
Wstęp	392
Nierówności dochodów a rozwój gospodarczy. Podejścia ekonomiczno-funkcjonalne i egalitarne	393

Czy w tych państwach OECD oraz w najbogatszych państwach świata, w których istnieje większa produktywność, mamy do czynienia z większymi nierównościami dochodów? (weryfikacja hipotezy 1.)	400
Czy wraz z postępowaniem globalizacji w najbogatszych państwach świata oraz w państwach OECD i UE rosną nierówności dochodów? (weryfikacja hipotezy 2.)	401
Czy wraz z postępowaniem gospodarki opartej na wiedzy rosną nierówności dochodów? (weryfikacja hipotezy 3.)	403
Czy wzrostowa tendencja nierówności dochodów w ciągu ostatnich kilkunastu lat współwystępuje ze wzrostową tendencją produktywności w latach 1995–2008? (weryfikacja hipotezy 4.)	408
Relacje między nierównościami dochodów a zachowaniami społecznymi w świetle efektów weryfikacji hipotez	414
Podsumowanie	419
Aneks	421

14. Nierówności dochodów a koszt psychiczny w państwach OECD oraz UE. W jaki sposób polityki rządów i globalizacja przyczyniają się do zmniejszenia kosztu psychicznego ludności?	423
Wstęp	423
Znaczenie nierówności dochodów dla stanu psychicznego ludności	424
Koszt psychiczny	425
Nierówności dochodów a koszt psychiczny przed kryzysem 2008 r.	427
Nierówności dochodów a koszt psychiczny w pokryzysowej Europie	431
Czynniki przeciwdziałające wzrostowi kosztu psychicznego z tytułu zwiększenia się nierówności dochodów	435
Podsumowanie	438
Aneks	440

15. Wschodnioeuropejskie kontestacje Zachodu oraz ich empiryczna weryfikacja. Prusy, Rosja, Polska	445
Wstęp	445
Europa Wschodnia wobec Europy Zachodniej	446

Spengler: Zachód, cywilizacja, upadek	447
Rosyjska – całościowa kontestacja Zachodu	450
Krytyka zachodniej epistemologii	452
Koncepcja wspólnoty	455
Ład instytucjonalny i rola prawa w społeczeństwie	457
Euroazjatyzm, rozbrat Rosji ze słowiańskością i Europą?	459
Kontestacja Zachodu w Polsce	461
Empiryczna weryfikacja kontestacji Zachodu	466
Podsumowanie	474
 Literatura cytowana	 476
 Wykaz rycin i tabel	 508